

**ІНТЕРМЕДІАЛЬНА ІМАГОЛОГІЯ ЖІНОЧОГО ЛІДЕРСТВА
(на прикладі образів Єлизавети I Англійської Тюдор
і Марії I Шотландської – Стюарт)**

О. О. Смольницька, канд. філос. наук, ст. наук. співробітник
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України,
вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, 01135, Україна
E-mail: olga-smolnitskaya@yandex.ua

У статті аналізуються образи Єлизавети Англійської і Марії Стюарт у вибраній художній літературі та кінематографі. Порівнюється імагологія кінематографічного втілення образів обох королеві. Аналізується католицька символіка, зіставлена з історичними фактами. Задіяні лінгвістичні дані мови скотс. Досліджено романський, англійський, гельський впливи на формування культурного світогляду згаданих діячок. Акцентовано на ролі меценатства. Практичне значення мають наведені тексти, уперше перекладені українською – як-от вірші шотландських поетес ХХ ст. Ці переклади використані для ілюстративного матеріалу та порівняні з оригіналами, що змальовують образи обох королеві. Задіяна вибрана лірика Єлизавети Тюдор, уперше перекладена українською, і порівнюється із сонетом Марії Стюарт. Звертається увага на відкриття сучасних шотландських архівістів та ін.

Ключові слова: імагологія, інтермедіальність, переклад, шотландистика, скотс, образ, «свій»/«чужий».

Імагологія як вивчення образів, у тому числі інших націй, персоналій тощо в сприйнятті конкретного носія (наприклад, письменника) як виразника конкретної ментальності (де вирізняється бінарна опозиція «свій»/«чужий») – перспективний, але недостатньо розроблений напрям в українській гуманітаристиці. У зв'язку з імагологією розвивається тема монархії, у тому числі доби бароко. Деякі з напрямів – англістика, шотландистика тощо. Зокрема, теоретично і практично сучасна вітчизняна шотландистика поповнюється науковими, перекладознавчими, перекладацькими та поетичними здобутками (Л. Коломієць, М. Новикова, Олена О'Лір – також і сумнінна та оригінальна ірландистка; М. Стріха, С. Трош, В. Чернишенко – перекладач Р. Бернса, та ін.). Проте існують питання, які вимагають висвітлення в інтермедіальному аспекті – компаративному аналізі імагології державних діячок у художній літературі, а також у кінематографі. У зв'язку з цим пропонується порівняльний аналіз персоналій Єлизавети I Англійської Тюдор (1533–1603, керувала у 1558–1603, далі ЄА) і Марії Стюарт (Марії I Шотландської, роки життя 1542–1587) – далі МС і МШ. Зокрема, тема МС досі популярна, у тому числі в Шотландії (Единбурзький замок, який став музеєм; гробниця у Вестмінстерському абатстві, поряд з якою – гробниця ЄА). МС – героїня документальних і популярних телевізійних передач, художніх і наукових фільмів, любовних та детективних романів, сучасних естрадних пісень (як і ЄА), де індивідуальність королеві переважно трактується або прив'язано до Шотландії, або досить однобічно. Натомість постать ЄА у сучасному мистецтві висвітлюється переважно об'єктивно, проте так само однобічно – у випадку опису взаємин з МС. У зв'язку з цим **актуально** висвітлити імагологію цих королеві на прикладі кількох показових творів художньої літератури, театру та телебачення.

Мета статті – інтермедіальний аналіз імагології названих королеві.

Відповідно передбачаються **завдання**:

- 1) проаналізувати образи ЄА і МС у «своєй» (відповідно, англійській і шотландській) та «чужій» літературі;
- 2) здійснити практичний аналіз на основі перекладів і автоперекладів конкретних поезій;

3) навести інтермедіальне дослідження образів названих королев у художній літературі, театральному і кінематографічному мистецтві.

Наукова новизна – робиться спроба на підставі текстологічного масиву та кінематографічних творів здійснити компаративний аналіз образів ЄА і МС та простежити еволюцію змалювання цих героїнь, зіставивши з реальними історичними фактами як відображенням індивідуальностей діячок.

Об'єкт дослідження – інтермедіальність у позиціонуванні «свій»/ «чужий» відповідно до обох монархинь.

Предмет дослідження – англійська, шотландська, частково ірландська та романська, а також українська рецепція названих образів.

Методи дослідження. Використовуються компаративний, імагологічний, поетологічний, історичний, біографічний, лінгвістичний, релігійнознавчий аналіз.

Для розуміння образів обох королев у мистецтві слід окреслити культурний контекст.

МС як історична постать – частина героїня художньої літератури, і описати всі приклади неможливо. За життя майбутню королеву Шотландії оспівували придворні французькі поети: П'єр Ронсар (Pierre de Ronsard), ученицею якого вона була, у кількох віршах змальовував патронку як покровительку муз, шкодуючи про від'їзд МС (наприклад, поезія «На прощання» – “Au départ”, 1561); Жоашен (Жоакен) дю Белле (Joachim Du Bellay) порівнював її з богинею, як ідеал («До Марії Стюарт»). Але це була типова придворна поезія, за якою не можна скласти правдиве уявлення про постать героїні, адже оспівування мецената (меценатки) було обов'язковим; про інтелектуальні здібності та освіту МС об'єктивно написав її сучасний єдинбургський біограф Родерік Грем (Graham). Приблизно так само оспівували сучасницю обох королев, італійську поетесу (і теж сонетистку) та меценатку Лауру Баттіферрі дельї Амманнати (1523-1589), чия лірика вважається здебільшого наслідувальною, зате організаторські здібності цієї діячки не викликають сумніву. Панегіричні поеми (Е. Спенсер, «Королева фей») та інші вірші на честь ЄА незліченні. Це було даниною епохи, придворного поета – покровителя.

Завдяки Ф. Шиллеру (трагедія «Марія Стюарт», до 1800) МШ стала сприйматись як невинна жертва своїх пристрастей, що мала право на трон; натомість ЄА змальовувалась як підступна інтриганка (таку ж лінію проводили А. Дюма в «Історії знаменитих злочинів», історики доби Російської імперії, тощо). Р. Бернс створив «Плач (ламент) Марії, королеви Шотландської, під час наближення весни» (“Lament of Mary, Queen of Scots on the Approach of Spring”), побудований як монолог, звернений до ЄА; завдяки описам рідної природи поет надав образу ув'язненого гельського забарвлення. Натомість Ч. Діккенс скептично ставився і до МС, і до ЄА. Р. Кіплінг у вірші «Дзеркало» (“The Looking-glass”) – післямові до казки «Глоріана» (“Gloriana”, друга збірка про Пака, “Rewards and Fairies”, 1910) – у вуста привида МС вкладає слова, звернені до ЄА: “The cruel looking-glass that will never show a lass / As lovely or unlucky or as lonely I was!” [9, с. 304] – поетичний переклад: «Гладь жорстока цього люстра показати не змогла / Діви, що така самотня, як і я колись була!» [9, с. 305]; в оригіналі МС характеризують три епітети: lovely, unlucky, lonely. Проте всі наведені випадки – чоловічий погляд на ЄА і МС (з цієї ж причини до уваги в статті не береться «Марія Стюарт» Стефана Цвайга). В україністиці названа позиція (обмовленої жертви, страдниці) стосовно МШ закріпилася завдяки «Останній пісні Марії Стюарт» – перекладу сонета королеви, здійсненому Лесею Українкою 1888 р. з французької мови; сьогодні це сприймається навіть як особистий Лесин твір, оскільки індивідуальність письменниці була дуже сильна. Переклад прикметний і тим, що являє собою жіночий погляд. Узагалі українська шотландистика почалася саме з Лесі Українки (у тому числі з поеми «Роберт Брюс, король Шотландський», 1893) та розквітла завдяки перекладам М. Лукашем поезії Р. Бернса.

В інших культурах МС також була відомим символом, з яким асоціювалося, зокрема, вигнання. Так, В. Брюсов відомий співчутливим віршем «Марія Стюарт»

(1901). М. Цвєтаєва у французькій еміграції та під час повернення до СРСР неодноразово в ліриці порівнювала себе з МС (чудово знаючи історичні джерела про цю постать). Й. Бродський створив фантазію про МС у циклі «Двадцять сонетів к Марії Стюарт»; таких прикладів у літературі дуже багато. Але це переважно художні твори. Насправді сучасними істориками доведено, що картина не така однозначна. Таким чином, для аналізу застосовані твори, які передусім мають історичне, релігійне, етнографічне та ін. значення, а не є цілковитою художньою вигадкою.

У цьому плані показова шотландська лірика ХХ ст. Так, предтеча «шотландського Відродження» ((The Scottish Renaissance, 20-ті рр. ХХ ст.) [6, с. 1] Меріон Емілі Енгус (Marion Emily Angus, 1865 чи 1866–1945), поетеса і громадська діячка, відома, зокрема, своїм віршем «На жаль! Нещасна королева» (“Alas! Poor Queen”), де жодного разу не називається Марія Стюарт, проте зрозуміло, що мається на увазі саме ця королева.

Аналізований твір відрізняється від іншої спадщини М. Енгус тим, що створений не скотсом, а літературною англійською мовою, але зі вставкою мовою скотс (баладні рядки, вкладені в уста королеви). Текст цікавий не лише формою (що має бути предметом окремого дослідження), але й символікою змісту. Цілковито можливо, що цей твір почасти й автобіографічний, побудований на французько-шотландських враженнях поетеси (М. Енгус досконало володіла французькою мовою та була у Франції та Швейцарії). Постать Марії Стюарт близька М. Енгус і вмінням творити поезію, і асоціацією з Шотландією, і співзвуччям імен (Марі, Марія – Меріон, Маріон) [6, с. 1–2].

У вірші М. Енгус наголошується на *романському вихованні* МС, причому – у стилі Ренесансу: куртуазна гра (М. Стріха зазначав на молодості МШ, «сповненій бурхливих політичних і любовних пригод» [15, с. 82]), витонченість і любов до естетики поєднані з інтригами і розпустою, знайомі та близькі друзі майбутньої королеви – французи: герцог де Гіз, мсьє д’Ельбоєф (Monsieur d’Elboeuf). Останній викликає певні питання. Вочевидь, це Шарль I д’Ельбоєф де Лоррен-Гіз (de Lorraine-Guise, 1556–1605, герцог у 1566–1582), пер Франції, 3-й маркіз ’Ельбоєф, 1-й герцог ’Ельбоєф, оскільки саме він хронологічно міг бути Маріїним сучасником. До нього у 1554 – 1566 рр. був Рене II д’Ельбоєф. Герцоги д’Ельбоєфи походили з роду Гізів, молодшої лінії Лотаринзького дому, свій рід вели з XV ст.

Маріїна любов до дрібничок (*the little things* [1]) італійська за духом. Її вподобання – тварини і птахи, як-от «куріпки – а лапки, як жар» [6, с. 7–8] (в оригіналі *red-legged partridges* [1], тобто «червонолапі»), сизяк (голуб – *pigeon* [1]), в якого «лазурні брижі є» [6, с. 7–8] (*And a pigeon with a blue ruff* [1]; у даному випадку *ruff* означає як прямо – «кільце з пуху довкруг ший», так і переносно – «брижі», тобто комір, «фрюші», а також просто «комір»). Лексика підкреслює куртуазну естетику: антропоморфізовані тварини і птахи – також підлеглі та водночас друзі королеви.

Водночас авторка надає шотландського колориту в безпосередньому описі пейзажів країни керування МС та вплетення цієї ілюстрації в саму індивідуальність королеви пояснюється, зокрема, і тим, що МС ще при французькому дворі володіла мовою лалланс (нижньошотландською) та розмовляла нею з обмеженим колом довірених осіб. (Аналогічно цю ж мову знав її син, Яків Стюарт). Проте, як пояснює Р. Грем: «Марія навряд чи змогла б назвати більше ніж два міста у Шотландії, вона говорила нижньошотландським наріччям, однак це була таємна гра... вона уявлення не мала про релігійні та політичні розбіжності, що роздирали ту країну, якою вона мала керувати» [2, с. 112].

Яким чином М. Енгус здійснює шотландизацію образу МС? У III строфі пісня МС (рядки 2 – 4, рими b – c – d) наведена мовою скотс, причому деякі лексеми застарілі – так могла б висловлюватися королева за тієї доби (лексику розглянуто нижче). (Сама поетеса була реформаторкою шотландської поезії, відмовившись од традиції Р. Бернса і писавши не лаллансом, а «широким [загальнозрозумілим] скотсом» – *Braid Scots* – англ. *broad Scots* [6, с. 1]). З метою збереження колориту оригіналу в цьому

перекладеному уривку застосовно ненормативні наголоси і діалектизм «навспак» (назад, у зворотньому напрямі) – цитата наводиться. Три рядки III строфи стилізовані ритмічно, строфічно, а також внутрішнім римуванням і алітераціями під шотландські народні балади. Так, уривок звучить: “ ‘Ye **streams sae** wondrous **strang**, / Oh, mak’ me a *wrack* as I come *back* / But spare me as I gang’ ” [1] (жирним шрифтом виділені алітерації, курсивом – внутрішнє римування. – *O.C.*). *Sae* (Old Scots) = англ. so (так, такий, настільки), *gang* = to go [17] і взагалі рухатися (причому геть); згадана далі лексема *tost* = to toss (жбурляти, віятися), проте може означати й «набридати» (вітер набридає завиванням). У поетичному перекладі: «Долала в пісні Ліддесдейл: / «Потік твій – чудна глибочінь, / Втопи мене, як я поверну **навспак**, / Та зглянься, як витрима кінь». / А в цей час птах дикий кричав і кричав, / Неначе покинутий дух / У сивому вихрі хуг» [6, с. 7]. Курсивом виділено стилізований уривок, жирним – внутрішню риму.

Навіть вимоги від річки – потопити, якщо королева поверне на коні назад, та вберегти наїзниць життя, якщо вона рушить уперед, – нагадують баладні. Виникають асоціації і з англійськими та шотландськими народними баладами про мужніх леді, які перепливають річку (наприклад, сюжет про прекрасну Еллен – покинуту коханку Чайлда Вотерса – один з численних варіантів уміщено у збірці Фр. Дж. Чайлда, № 63, “Child Waters”, уперше українською поетичний переклад здійснено мною. – *O. C.*). Асоціація з водою, мабуть, пов’язана і з морем, яким Марія припливла з Франції до Шотландії (і один з кораблів потрапив у бурю).

Географія вірша – Франція (I строфа) і Шотландія (усі подальші строфи; в останній натякається на Англію, що стала ув’язненням і смертю для королеви). У III строфі згадується Ліддесдейл (Liddesdale), через який проїжджає героїня: це місцина в південношотландському графстві Роксбург (the County of Roxburgh), на річці Liddel Water [6, с. 5–6].

Важливий аспект у характеристиці образів ЄА і МС – релігійний. Перша королева була протестанткою, друга – католичкою. Хоча сучасна українська шотландистика в дечому погоджується з класичним марксизмом, що трактує раннє християнство як «релігію жінок та рабів», та взагалі декласованих, маргіналізованих постатей [12; 7, с. 156], але це не зовсім об’єктивно, оскільки вибір християнства римською інтелігенцією, аристократією, а пізніше обрання саме цієї релігії різними державами якраз означало елітарний вибір (безсмертя душі, діяльнісна любов – діяння, права людини, писемність, інша роль жінки і навіть ототожнення з Дівою Марією у католиків, тощо). Зрозуміло, що правителі як віддзеркалення народу та втілення божественної функції не могли обирати свідомо неправильний варіант, програшний для політики. Натомість можна казати про розбіжності в конфесіях: протестанти ЄА (вихованку свідомої носійки цієї конфесії та релігійної письменниці Катерини Парр) із самого початку не сприймали католики (як-от її троюрідний брат Томас Говард Норфолк і його син Філіпп Норфолк, канонізований як мученик Католицькою Церквою), для ревного католика Філіппа II Іспанського вона була «еретичкою», що, однак, не завадило йому з дипломатичною метою свататися до неї, католичку МС – реформати-шотландці та їхній лідер Джон Нокс (який, утім, у проповідуванні аскези таврував і ЄА та був одіозною постаттю). Сучасні дослідження, базовані на католицьких текстах, трактують релігію як свободу, навіть бунтарство: «...віра без пошуку тих чи інших доказів дає свободу <...> Бути релігійною і віруючою людиною іноді означає повстати перед якимись канонами і не підкорятися минулим традиціям» [14, с. 78]. У такому розумінні ЄА та МС можна вважати бунтарками проти свого оточення. Також обидві королеви потерпали від сексизму, оскільки, попри високий статус жінки-правительки, оточення було переважно чоловічим і звикло до маскулітних традицій.

Релігійний аспект образу МС перегукується з її франкомовною поезією. Щоправда, сучасні шотландські дослідники, як Пітер Девідсон, професор Абердінського університету (Peter Davidson, Chalmers Regius Professor of English in the University of

Aberdeen), вважають, що знамениті «Сонети (листи) зі шкатули» (the Casket letters) не належать перу МС [3]. Проте у даному дослідженні нас цікавить саме поетичний аспект, тому зараз не розглядатимемо версію про неавтентичність, а зосередимося на власній творчості МШ. Так, знаменитий «Сонет-моління» (перекладений з англійської М. Стріхою), створений у тюрмі (1570 р., на третьому році ув'язнення, королеві було 27 років [7, с. 157]), побудований на концептах католицизму та пов'язаний, з одного боку, на смиренні, а з іншого – на переконанні у власному праві на трон (ці приклади в уривку виділені мною. – О. С.): «Гнів Божий не вгамує **кров офірна...** / Але душа **Тобі**, мій Боже, **вірна**, / Нехай перебує в милості й добрі... / **Єдина жертва, що для Тебе любя** – / Нічні та денні **молитви** святі, / **Смиренна вірність, плоть у чистоті.** / О Всемогутній, хай повік сугубо / **Твої дари у серці** потаю, / **Тим славу й честь підносячи Твою**» [15, с. 82]. Як стверджують І Кашникова, М. Новикова та ін.: «Сонет писался человеком, уже навсегда потерявшим былую власть; матерью, уже способной догадаться, что её сын, даже достигши совершеннолетия, вряд ли сможет (да и захочет) ей помочь; полуфранцуженкой, уже удостоверившейся, что шотландский народ за «свою» её не принял и не полюбил. А вельможи, как шотландские, так и английские, используют ее как козырную карту в политической игре с Францией, Испанией и папским Престолом» [7, с. 158]. Отже, гра, маска (куди входило і знання рідної підлеглим мови) не змогли стати для королеви автоматичною запорукою її ідентифікацією з Шотландією та шотландським народом.

Для порівняння з віршем МС: у М. Енгус сказано: «Призначте путь, якою їй іти, / Подумайте про милість невідому, / І про сильце, для неї що сплели, / Свідомо чи несвідомо, / Про танець, що затихне назавжди, / І про майбутню сліпоту очей – / *Королевам – безпристрасна мудрість речей* [курсив мій. – О. С.]...» [6, с. 7–8] – в оригіналі сказано: “Queens should be cold and wise” [1], тобто «королевам слід бути холодними і мудрими». Цей рядок викликає асоціації з Фемідою. В австрійського експресіоніста Ф. Брукнера в драмі «Єлизавета Англійська» (1930) героїня виявляє спочатку жіночність (вимагаючи, щоб фаворити, як-от Ессекс, називали її Глоріаною [1, с. 80] – так реалізується еротичне «я»); вона стверджує, що не розуміє, навіщо потрібна війна, і натякає на Жанну д'Арк – воїтельку, «яка виявилася відьмою» [1, с. 61]; але згодом повертається до безпристрасної політики: дізнаючись про смерть свого ворога Філіппа Іспанського, читає книгу, перекладаючи назву з італійської: «*Del dolor* – про біль, e della ragione – і про розум [глузд, тобто *ratio*. – О. С.]» [1, с. 164]. Цей заголовок можна назвати мотто світогляду ЄА. Сам твір показує еволюцію індивідуальності монарха. Треба сказати, що інститут фаворитизму в ЄА був продиктований не еротичними бажаннями, а політичними вимогами (оскільки вже було зазначено про маскулітний характер тодішнього двору). У цьому спостерігається антитеза з МС.

Подальша характеристика королівської лірики свідчить про синтез релігії та політики. І ЄА, і МС були переконані у власному обранні на престол, у праві на королівський сан. Кузина Єлизавети МС, керуючись лише французькими мірками, не могла ідентифікувати ЄА з християнською і правдивою королевою, не розуміючи принципів британського спадкоємства. За французькими законами, для МШ ЄА не могла бути монархом Англії. Ця позиція помітна в листах МС до ЄА та в ліриці останньої – наприклад, у вірші «Підозра майбутніх ворогів» (“The Doubt of Future Foes”, створеному під час війни з Іспанією, між 1568 і 1571 рр.) Єлизавета йменує суперницю парафразом «дочка розбрату» (“the daughter of debate”), що став крилатим: «Хай ворожнечу засіва ця розбрату дочка – / Вона мети не досягне, нікого не зляка» [4, с. 5]. У ранній ліриці, яку цікаво зіставити з тюремною поезією МШ, Єлизавета – ще принцеса – вірить у власну обраність. Якщо у МС кінець-кінцем смирення ототожнюється з поразкою, то в майбутньої королеви ЄА на перший план виступає переможна позиція. Це, наприклад, напис алмазом на стіні у маєтку Вудсток – своєрідна максима: «На мене підозріль багато чуть – / та жодного із них не доведуть» [4, с. 2]. Або напис на стіні у Вудстоку, звернений до нестійкої фортуни: опис її

підступності (наприклад, милості до злочинців) нагадує нарікання МС, проте кода контрастує з цим: «Та Заздрість все ж мети не досягне: Господь злочинні змови прокляне» [4, с. 2].

Отже, і ЄА, і МС у поезії та політиці використовували прийом маніпуляції. М. Новикова і С. Трош зазначають з приводу МШ, розглядаючи її цитований сонет: «...як нам видається, комунікативна стратегія у автора сонета все ж є. Це стратегія ігрова. Під грою розуміється не витівка і не удавання, а особлива поведінка в смузі між обов'язком і безвідповідальністю, повною свободою і крайньої несвободою, покорою і свавіллям, еротизмом і безпристрасністю. Марія «грає» не тільки на троні, а й у в'язниці, не тільки чужими життями (і смертями), але й життям (і смертю) власної. Так виникає наднасичена амбівалентність сонета» [12].

Національна характеристика королев також складна. ЄА була протестанткою, але французький куртуазний вплив у тодішній Англії був дуже сильним: так була вихована мати, Анна Болейн, і мачуха, Катерина Парр. Відповідно, світське виховання ЄА було не пуританським, а суто французьким, що свідчить не лише досконале знання нею цієї мови, але й «імідж» (аналогічно – у МС). Романська прив'язаність МС до дрібних речей і декоративності означає прагнення королеви зберегти самоідентифікацію. Так, у вірші М. Енгус МС так відповідає Джону Ноксу (традиційному опоненту, показуваному і у фільмах про цю королеву): «...Благала так вона – / Медові зваби чарівні / Віщав сам сатана: / «Добродію, хай ніжний стан / І миловидий лик / Умилосердять Вашого Бога навик: / Його створила Мудрість дивний чар – / Цих злотних рибок – де Гіза дар!»» [6, с. 6]. В оригіналі опис натури МС і її монолог ще більш насичені релігійними алюзіями: “She spoke him soft and kind, / *Her honeyed words* were *Satan's lure* / The unwary soul to bind. / 'Good sir, doth a *lissome shape* / And a *comely face* / Offend your God His Grace / Whose Wisdom maketh these / Golden fishes of the Duc de Guise?’” [1] (курсивом виділені релігійні поняття, жирним – безпосередньо пов'язані зі спокусою в уяві пуритан, виділення моє. – О. С.). Тут перелічується сакральне, але профанне – золоті рибки від герцога де Гіза – поставлені в один ряд із релігією, тому що вони: а) Боже створіння; б) красиві й тому чудо Господнє; в) нагадують перебування при французькому дворі й тому дорогі МС.

Інша шотландська поетеса, Рейчел Аннанд Тейлор (Rachel Annand Taylor, 1876 – 1960) у вірші «Принцеса Шотландії» (“The Princess of Scotland”) описує МС абстрактно, також не називаючи її імені. Рефреном вірша є слово Нужденність (*Poverty... In my land* [5]) у краю володарки, до якої звертаються з питаннями. Підкреслена духовність, естетика, натяк на любов королеви до яскравих барв (шарлат, найтонші шовки, злотна нитка, сад, ружі, смарагд, «Самаркандських парфумів цей пахош п'янкій» [5], гаптування як загальне вміння королев тієї доби), натяк на освіту МС (знання шотландсько-гельської і давньогрецької мов: «Це Нужденність зна грецькі та гельські слова / У моєму краю» [5], в оригіналі: “Poverty hath the Gaelic and Greek / In my land” [5]) контрастує зі згадкою матеріальної вбогості в країні королеви (до речі, дивно, що МС іменована тут принцесою: це і недостатня ініціація до шабля королеви, і водночас вічна юність). Логічним наслідком є мучеництво МС: ««В тебе рани, немов страстоцвіти, та я / Не збагну суть твою». / – Це в Нужденності – Гордість правдиве ім'я / У моєму краю» [5]. Наведені слова можна розуміти і як звертання безіменного адресанта до монарха, але і як молитву самої МС до Христа (адже в католицизмі страстоцвіт – в оригіналі *passion-flowers*, лат. *passiflora* – Його атрибут). Виникає асоціація з Христовою багрянницею: «Це Нужденність убрана в яскравий шарлат / У моєму краю» [5] та криваво-червоною щільною сукнею смертниці, в яку була вбрана на ешафоті МС (такий колір використовували не лише до монархів, але й до царевбивць або тих, хто зазіхав на монарше життя, тому розуміти цю барву у випадку страченої королеви можна амбівалентно). У вірші використано гру слів: *Poverty* нагадує антонім *Power(ty)* (влада, міць, потужність тощо). У поетеси *Poverty* ототожнюється з *Pride* (Гординею) [5].

У кінематографії інтерес до постатей обох королев виник майже одночасно. 1895 р. вийшов короткометражний (11 секунд) фільм «Страта Марії Шотландської» (“The Execution Of Mary, Queen Of Scots”, або “The Execution of Mary Stuart”; режисер Альфред Кларк, продюсер Т. А. Едісон). 1912 р. – Сара Бернар знімається у фільмі «Королева Єлизавета»; про цю гру в німому кіно Дж. Г. Лоусон зазначає, що прийоми страждали на надмірні пафос, жестикуляцію (тобто театральні прийоми), але в США змістовна картина була прийнята схвально як новий крок у мистецтві [10, с. 416–417]. Це приклад сприйняття «чужого» очима «свого». У бродвейському театрі обидві королеви також ставали героїнями творів – як у п’єсах американського драматурга Максвелла Андерсона (Maxwell Anderson) «Королева Єлизавета» (1930) і «Марія Шотландська» (1933) [10, с. 386–387].

Саме змалювання образів обох королев-конкуrentок настільки широке і популярне в мистецтві (вербальному і візуальному), у тому числі в новітніх фільмах та серіалах, що є невичерпним. Проте можна резюмувати переважний спосіб подачі інтерпретації образів: МС часто постає як емоційна жінка, жертва ЄА, яка передусім керується почуттям, а не обов’язком, причому викликає в реципієнта змішані почуття (у тому числі жалість). Натомість ЄА – вольова, чоловікоподібна (хоча це суперечить її реальній зовнішності) жінка. Прикладами можуть бути фільми: 1938 – «Марія Шотландська», у заголовній ролі Кетрін Хепбьорн; «Серце королеви» (“Das Herz der Königin”, 1940, у ролі МС – Цара Леандер), та ін. У цій же стилістиці витримано протистояння двох королев у фільмі «Марія, королева Шотландії» (“Mary, Queen of Scots”, 1971, у ролі МС – Ванесса Редгрейв, у ролі ЄА – Гленда Джексон; ця ж актриса знялася в заголовній ролі серіалу-драми ВВС “Elizabeth R” (теж 1971), де образ королеви – від 25 років у статусі принцеси до смерті – показаний більше розширено, складно і цікаво, з історичними деталями). Якщо в інтерпретації К. Хепбьорн і Цари Леандер МС – лідер, яка вирішує все за лорда Генрі Дарнлі (і цим викликає його обурення; тут можна простежити паралелі з королевою Вікторією та її чоловіком, принцом-консортом Альбертом), то в трактуванні В. Редгрейв королева свідомо підкорюється чоловікам, про що заявляє у власній поезії, яка звучить у фільмі (хоча водночас подавляє Дарнлі). Показові слова, вкладені до вуст ЄА, що пропонує своєму міністру Роберту Сесілу дилему особистого (жіночого) і політичного – обере чи не обере МС Дарнлі в чоловіки: «Так, але цей суверен передусім – жінка... Так, але ця жінка передусім – суверен». За фільмом МШ підкорюється Франсуа Анжуйському, графу Босвеллу (Ботвеллу – Earl of Bothwell, далі вживаються обидва варіанти транслітерації), але не Дарнлі (обраному для неї суперницею – отже, ЄА перемагає). Загалом із фільму випливає, що підкорена модель поведінки для МС природна. Це скорше приватна особа, аніж державна діячка; вона не стільки лідер, скільки ведена і вислуховує поради інших. Здійснено наголос на католицизмі, який в інтерпретації радників королеви постає як дуалізм (католики – істинні християни, ЄА – еретичка). МС підкорюється настановами духівника про божественну обраність монарха і справді не розрізняє в протестантах рівноправних індивідуальностей – а відтак, не відчуває реальної небезпеки. Водночас у фільмах «Серце королеви» і «Марія, королева Шотландії» простежуються паралелі з «Макбетом», де в ролі шекспірівського героя постає сама МС, а в ролі леді Макбет – Босвелл, що провокує королеву на замовлення вбивства законного чоловіка. «Серце королеви» цікаве також тим, що перша дружина Ботвелла Джін Гордон (нім. – Йоханною, Johanna, англ. – lady Jean Gordon) повертає королеві, щойно повінчаній з Босвеллом за католицьким обрядом, знамениту скриньку з листами. У цьому фільмі постає й питання фемінінності та маскулінізації: «костання з Гордонів» до шлюбу вбирається в чоловічий одяг і стрижеється, але в шлюбі з Ботвеллом повертає собі жіночність.

У кінематографії спостерігається підміна понять: приписування навіть зовнішньої маскуліності насправді жіночній ЄА (фільм «Серце королеви») та надмірної фемінінності історично зависокій та диспропорційній МС (інформація нижче). Натомість у другій половині ХХ ст. у кінематографії спостерігається інша тенденція:

більш об'єктивна репрезентація образу ЄА і повернення до реального образу МС: остання постає як інтриганка, що не уявляє свого ризику і тому паплюжить суперницю. Таке бачення образу МШ помітне у фільмах: 2005 – «Єлизавета І» (у заголовній ролі – Гелен Міррен, у ролі МС – Барбара Флінн); 2007 – «Золотий вік» (у ролі МС – Саманта Мортон, ЄА – Кейт Бланшетт), тощо. Це лише кілька прикладів, тому що історичних фільмів і серіалів на цю тематику набагато більше. Так само ближче до реальності в кінематографі показано зовнішність обох королев: МШ, попри стереотип, не постає красунею, і показується її провокативна поведінка. Варто згадати, що про МШ створювався міф, у тому числі про її красу, що експлуатовалося донедавна в мистецтві. Натомість історичні факти свідчать інше. Так, зберігачка замку Тетбері (Стаффордшир) зазначає про МШ: «На зріст вона була 5 футів і 11 дюймів, тоді як у той час жіночий зріст здебільшого являв 4 футів 11 дюймів, отже, за сучасними стандартами це все одно, що жінка на зріст у 6 футів 5 дюймів» [13]. Англійський, або міжнародний, фут – 0,3048 м, британський – 0,304799472 м; очевидно, мається на увазі останній; до запровадження міжнародної метричної системи європейський фут являв 10–12 чи 16 пальців, або дюймів. Отже, за сучасними мірками, зріст МС являв понад 1 метр 83 см. У той час він вважався гігантським (враховуючи переважно низький зріст тодішніх людей, до того ж, порушення пропорцій у тілі та обличчі МС, що помітно навіть на ідеалізованих портретах). Треба сказати, що ці факти не унікальні, а наведені в різних достовірних джерелах і сьогодні відкриті.

Образу ЄА повертаються привабливість, жіночність, веселість, вишуканість (що королева мала в молодості й підтримувала протягом життя). Це помітно у фільмах: 1998 – «Єлизавета» (у головній ролі Кейт Бланшетт); 2011 – «Анонім» (у ролі старої ЄА Ванесса Редгрейв, у ролі молодої королеви Джоелі Річардсон; останній фільм не містить нічого спільного з особистим життям королеви і Едварда де Вера, 17-го графа Оксфорда, проте цікавий змалюванням епохи та самого принципу творчості), та ін. Водночас ЄА постає і як діва-воївниця, амазонка («Золотий вік»), і як лідер, що розсуджує всіх героїв твору і, за власними словами, бере на себе чоловічу роль («Закоханій Шекспір», 1998, у ролі постарілої ЄА Джуді Денч). У кіномистецтві протиставляється також родинний стан монархинь: син МС Яків став англійським монархом після ЄА, а сама Цнотлива Королева не мала нащадків (як і в шлюбі вона не була); у фільмі з Ванессою Редгрейв підкреслюється ця бездітність. Узагалі таких біографічних антитез твори мистецтва пропонують набагато більше, але в статті наводяться головні. У крайньому вияві також протиставляються «розпусність» МС як «блудниці» (за пуританськими звинуваченнями, що висловлювали Джон Нокс і навіть проті шотландці; у М. Енгус: «Джон Нокс не був їй другом, ні» [6, с. 7] – в оригіналі: “Master John Knox was no friend to her...” [1]) та підкреслена цнотливість ЄА. Можна згадати, що ЄА сприймається карикатурно і демонізовано в постколоніальній свідомості – наприклад, так її трактують ірландці, причому чинником гіперболізації постає терор, влаштований ЄА цьому народу; аналогічно в українській культурі сприймається Катерина II, яка для імперії – виразниця освіченого абсолютизму і благодійниця, проте інша для підкорених, у Т. Шевченка в містерії «Великий льох» – «лютий ворог України, / Голодна вовчиця» [16, с. 286], або схожа тенденція – у романі В. Малика «Чумацький шлях». Диференціацію в англійському та ірландському сприйнятті цього символу можна простежити як і в історії, так і в художній літературі. Наприклад, у новелі англомовного ірландського письменника і журналіста Юджина Маккейба (Eugene McCabe, 1930 р.н.) «Жертви (Ферманаська оповідь)» (“Victims: A Tale from Fermanagh”, 1976) один з героїв, боєць ІРА, висміює перед заручниками-англійцями образ-символ ЄА: на слова професора про власну роботу над книгою про Ольстер за Єлизавети I революціонер цікавиться, чи була Цнотлива Королева в Ольстері, а на відповідь автора, що ЄА там не була, ущипливо каже, що й цнотливою вона не була [11, с. 135]. Отже, це принципова вульгаризація образу королеви. (Слід зазначити, що для самого Ю. Маккейба фанатики обох сторін – жертви (що ідейно

наближає твір до «Вершників» Ю. Яновського)). Антиірландська політика ЄА виявлялася, зокрема, і в тому, що королева (попри власну любов до музики і танців) видала спеціальний указ, за яким усіх ірландських волинщиків вішали як злочинців [8] – вочевидь, боячись, що ці мандрівні музиканти передаватимуть інформацію ворогам імперії (аналогічний прийом застосувала сталінська політика до українських кобзарів, бандуристів, лірників). Це спричинило деградацію ірландської та шотландської національної музики, але водночас і підсилення шифрування у фольклорі, винайдення нових музичних прийомів.

Висновки

1. Проведений аналіз демонструє багатоаспектність імагології жінок-лідерів (зокрема, ЄА і МС) та її еволюцію протягом різних періодів. Доведено, що від ідеалізованого змалювання сучасниками (переважно придворними поетами) у подальших епохах спостерігалася часткова демонізація, а потім – нахил до об'єктивного змалювання образів.

2. Релігійний аспект як (з огляду на епоху) пов'язаний зі світським і висвітлює погляди обох королев, що взаємно вважали одна одну не гідними права на спадкоємство і божественну роль. У зв'язку з цим проаналізована католицька символіка (імпліцитна у вірші Рейчел Тайлор Аннанд) викликає асоціації з реальними історичними фактами. У полі зору постає саме жіноча лірика як особливий погляд на персоналію МШ.

3. Лінгвістичний аналіз, який виконує допоміжну роль для поетологічного, виявляє цікаве поєднання основної мови написання вірша, присвяченого МС (вірш М. Енгус) та мови скотс як ілюстрації постаті ліричної героїні; цій же меті сприяє компаративний аналіз із шотландським баладним фольклором. Загалом простежено нахил до шотландизації образу МС, яка насправді, завдяки історичному аналізу, постає прикладом романського виховання в дусі Ренесансу та в Шотландії бачить іншу реальність. Водночас обидві монархині являють приклад перевтілення за бажанням (вивчення іноземних мов, опанування мистецтв, дипломатія).

4. Інтермедіальний аналіз, побудований переважно на здобутках кінематографу, загалом являє такий результат: ЄА постає переважно як державна діячка, і навіть особисті переконання переважно не впливають на її політику. За логікою сценаристів, у цьому є ключ успіху королеви. Натомість МС показана як контраст, переважно секулярна постать, що передусім керується власними інтересами, а її віра у власну божественну обраність не підкріплюється фактами. Аналіз фемінінності та маскуліності демонструє чоловічу позицію обох королев («чоловічий» розум у ЄА), що контрастує з їхнім жіночим іміджем.

5. Бінарна опозиція «свій»/«чужий» для епохи пізнього Відродження і бароко у світлі релігійних війн поставала гостро. Для ЄА МС – «чужа» (аналогічно – англійська королева для шотландської). Водночас для свого народу ЄА змогла подолати проблему власної «чужості» та стала «свою», тоді як у МС такої гармонізації не спостерігається. Водночас наявне абсорбування досвіду «чужого» обома королевами та прищеплення цього на власному ґрунті вже в якості «свого» (дипломатія, мистецтво, мода тощо).

6. Піднята нами проблема є теоретичною та практичною і потребує подальшого опрацювання для того, щоб вона отримала ґрунтовне завершення. Практичний аспект зумовлений уперше здійсненими україномовними перекладами лірики ЄА і шотландських поетес, а також великим текстовим корпусом, що вимагає інтерпретації для подальшого об'єктивного аналізу. Результати можуть бути використані при читанні курсів з літературознавства, релігієзнавства, компаративістики, шотландистики, перекладознавства. Популярність образів обох королев зумовлює перспективи подальшого дослідження.

ИНТЕРМЕДИАЛЬНАЯ ИМАГОЛОГИЯ ЖЕНСКОГО ЛИДЕРСТВА
(на примере образов Елизаветы I Английской Тюдор и Марии I Стюарт - Шотландской)

О. А. Смольницкая, канд. филос. наук, ст. науч. сотрудник
Научно-исследовательский институт украиноведения МОН Украины,
ул. Исаакяна, 18, г. Киев, 01135, Украина
E-mail: olga-smolnitskaya@yandex.ua

В статье анализируются образы Елизаветы Английской и Марии Стюарт в избранной художественной литературе и кинематографе. Сравнивается имагология кинематографического воплощения образов обеих королев. Анализируется католическая символика, сопоставленная с историческими фактами. Используются лингвистические данные языка скотс. Исследованы романское, английское, гаэльское влияние на формирование культурного мировоззрения упомянутых деятельниц. Акцентируется роль меценатства. Практическое значение имеют приведенные тексты, впервые переведенные на украинский – как, например, стихи шотландских поэтов XX в. Эти переводы использованы для иллюстративного материала и сравниваются с оригиналами, изображающими личности обеих королев. Использована избранная лирика Елизаветы Тюдор, впервые переведенная на украинский, и сравнивается с сонетом Марии Стюарт. Принимаются во внимание открытия современных шотландских архивистов и др.

Ключевые слова: имагология, интермедальность, перевод, шотландистика, скотс, образ, «свой»/«чужой».

INTERMEDIAL IMAGOLGY OF FEMININE LEADERSHIP

O. O. Smolnytska, PhD in Philosophy, senior researcher
Kyiv Research Institute of Ukrainian Studies
18 Isaakyan St., Kyiv, 01135, Ukraine
E-mail: olga-smolnitskaya@yandex.ua

The article examines the images of Elizabeth of England and Mary Stuart in selected fiction literature and films. The imagology of the cinematic incarnation of images of two Queens is compared. The Catholic symbolism associated with the historical facts is analyzed. Linguistic facts of the language Scots are involved. The Romance, English, Gaelic influences to the formation of a cultural worldview of mentioned leaders are researched. The role of patronage of art and literature is emphasized. The given lyrical texts which are at first translated into Ukrainian (Scottish poets of the twentieth century) have practical value. These translations are used for illustrative material and compared to the originals, that light up the images of the two Queens. Involved The selected lyrics of Elizabeth Tudor, at first translated into Ukrainian, is involved, and these poems are compared to the sonnets of Mary Stuart. The attention is paid to the new evidences of the modern Scottish archivists etc.

Key words: imagology, intermediality, translation, Scottish studies, Scots, image, friend-or-foe.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брукнер Ф. Елизавета Английская / Elisabeth von England / Фердинанд Брукнер [Пер. Ю. Архипова] // Брукнер Ф. «Елизавета Английская» и другие пьесы. – М. : Искусство, 1973. – С. 61, 80, 164.
2. Грэм Р. Мария Стюарт / Родерик Грэм ; [пер. с англ. и вступ. статья А. Ю. Серёгиной]. – М. : Молодая гвардия, 2010. – 396[4] с. : ил. – (Жизнь замечательных людей; сер. биогр.; вып. 1283).
3. Дэвидсон П. «Сонеты из ларца»: новое расследование / Питер Дэвидсон. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.maria-stuart.ru/content/facts/sonety-iz-lartsa-novoe-rassledovanie>, свободный. – Дата доступа: 04.09.2016.
4. Елизавета I Англійська Тюдор (1533–1603) [Передмова, примітки і переклад зі староанглійської Ольги Смольницької]. – Автор. комп. набір. – К., 2013. – 5 с. (З особистого архіву Ольги Смольницької).
5. З англійських поетів. Переклала Ольга Смольницька. Рейчел Аннанд Тейлор, «Принцеса Шотландії». Енн Секстон, «Вроки». Ву Діана [Електронний ресурс]. – 1.04.2015. – Режим доступу : <http://www.metaphora.in.ua/?p=10762>. – укр. і англ. мовами.
6. З шотландської поезії. Меріон Емілі Енгус (Marion Emily Angus, 1865 чи 1866 – 1946). На жаль! Нещасна королева (“Alas! Poor queen”) / Передмова і переклад з англійської та скотсу Ольги Смольницької. – Автор. комп. набір. – 2016. – 8 с. (З особистого архіву Ольги Смольницької).
7. Кашникова И. В Мария I Шотландская: биография и лирика (религиозный и гендерный аспекты) / И. В. Кашникова, М. А. Новикова, М. О., Стогний С. Э. Трош // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – 2013. – № 263. – Т. 1. – С. 155–161.
8. Менестрель Е. «Кельтский фолк» как он был, есть и будет [Электронный ресурс] / Е. Менестрель. - 18.09.2012. – Режим доступа : <http://www.menestrels.ru/keltskiy-folk-kak-on-byil-est-i-budet/>. – Дата доступа : 02.04.2015.
9. Кіплінг Дж. Р. The Looking-glass – Дзеркало [Переклала Ольга Смольницька] / Джозеф Ред'ярд Кіплінг // Кіплінг Дж. Р. Сім морів : Поетичні твори / Джозеф Ред'ярд Кіплінг; упоряд. В. Чернишенко. – Англ. мовою з паралельним українським перекладом. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – С. 304 – 305.

10. Лоусон Дж. Г. Теория и практика создания пьесы и киносценария / Джон Говард Лоусон. [Пер. с англ. Е. С. Макарова и З. М. Скаловой]. – М. : Гос. изд-во «Искусство», 1960. – 562 с.
11. Маккейб Ю. Жертвы (Ферманаская история) / Юджин Маккейб / Пер. с англ. А. Ливерганта // Иностранная литература. – 1995. – № 2. – С. 135.
12. Новикова М. О., Трош С. Е. Лірика Марії I Стюарт: гендерний та релігійний аспекти / М. О. Новикова, С. Е. Трош // Академія Наук Вищої школи України. – Наукові записки. – Т. IX. – К., 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://anvsu.org.ua/index.files/naukovi%20vidannya.files/NZ_16_zmist.htm. – Дата доступу: 25.02.2016.
13. Роуз Д. Настоящая Мария, королева Шотландии: прелюбодейка, распутная женщина и лгунья / Дэвид Роуз [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.maria-stuart.ru/content/facts/obrazets-padeniya-pravov-po-versii-the-times> – Дата доступа: 04.09.2016.
14. Сидоренко І. О. Метафорична модель «релігія – це свобода» в іспаномовному художньому дискурсі / І. О. Сидоренко // Філологічні трактати. – 2015. – Т. 7. – № 4. – С. 78.
15. Стріха М. Улюблені переклади : поезії / М. В. Стріха. – К. : Український письменник, 2015. – 724 с. – (Серія «In согоре»).
16. Шевченко Т. Г. Великий льох / Т. Г. Шевченко // Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Тарас Григорович Шевченко; упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. – Харків : Книжковий Клуб «Сімейного Дозвілля», 2012. – С. 286.
17. Dictionary of the Scots language. – Режим доступу : <http://www.dsl.ac.uk/entry/snd/gang> . – Дата доступу : 27.08.2016.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. 1. Angus M. Alas! Poor Queen / Marion Angus. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/poem/alas-poor-queen/> – Дата доступу : 24.02.2014.
© Переклад Ольги Смольницької. 2016

REFERENCES

1. Brukner F. *Elisabeth of England / Elisabeth von England* [«Elizaveta Anglijskaja» i drugie p'esy]. Moscow, Iskusstvo, 1973, pp. 61, 80, 164.
2. Grjem R. *Mary Stuart*. M, Molodaja gvardija, 2010, 396[4] p.
3. Djevidson P. New evidence Available at: <http://www.maria-stuart.ru/content/facts/sonety-iz-lartsa-novoe-rassledovanie,svobodnyj> (accessed 04.09.2016).
4. Smolnytska O. *Elisabeth of England Tudor (1533 – 1603)*. 2013. 5 p. (personal archive).
5. English poetry. Reichel Annand Teilor, «Pryntsesa Shotlandii». Enn Sekston, «Vroky». By Diana. – 1.04.2015. Available at: <http://www.metaphora.in.ua/?p=10762> (accessed 01.04.2015).
6. Smolnytska O. *Scottish poetry. Merion Emili Engus "Alas! Poor queen"*. 2016. 8 p. (personal archive).
7. Kashnikova I. V., Novikova M. A., Stognij M. O., Trosh S. Je. Mary I of Scotland: biography and lyrics (religious and gender aspects) *Kultura narodov Prichernomorya* [Culture of Black Sea Nations], 2013, no. 263, vol. 1, pp.155–161.
8. Menestrel' Evgenij. *The «Celtic folk» as it was, is and will be. 18.09.2012*. Available at: <http://www.menestrels.ru/keltskiy-folk-kak-on-byil-est-i-budet/> (accessed 02.04.2015).
9. Kipling J. R. The Looking-glass. *The seven seas : poems*. Ternopil, Navchalna knyha – Bohdan, 2016, pp. 304 – 305.
10. Lawson J. H. *Theory and Technique of Playwriting*. M., Iskusstvo, 1960, 562 p.
11. Makkejb Ju. Victims: A Tale from Fermanagh. *Inostrannaja literature*, 1995, no 2, p. 135.
12. Novyкова М. О., Трош С. Е. The lyrics by Mary Stuart: gender and religious aspects. *Akademiia Nauk Vyshchoi shkoly Ukrainy. Naukovi zapysky*, Kyiv, 2016, vol. 9. Available at: http://anvsu.org.ua/index.files/naukovi%20vidannya.files/NZ_16_zmist.htm/ (accessed 25.02.2016).
13. Rouz D. *Adultress, trollop and liar: meet the real Mary Queen of Scots*. Available at: <http://www.maria-stuart.ru/content/facts/obrazets-padeniya-nravov-po-versii-the-times> (accessed 04.09.2016).
14. Sydorenko I. O. Metaphorical model “religion is freedom” in the Hispanic artistic discourse. *Filolohichni traktaty*, 2015, vol. 7, no. 4., p. 78.
15. Strikha M. *The favorite translations : poems*. Kyiv, Ukrainskyi pysmennyk Publ., 2015, 724 p.
16. Shevchenko T. H. Great Cellar. *Kobzar*. Kharkiv, Knyzhkovyi Klub Simeinoho Dozvillia, 2012, p. 286.
17. *Dictionary of the Scots language*. – Available at: <http://www.dsl.ac.uk/entry/snd/gang> (accessed 27.08.2016).

THE ILLUSTRATIVE SOURCE

- 18 Angus M. Alas! Poor Queen. Available at: <http://www.poemhunter.com/poem/alas-poor-queen/> (accessed 24.02.2014).
© Translation by Olga Smolnytska. 2016

Надійшла до редакції 6 вересня 2016 р.